

YAXSHILIK VA YOMONLIKNI IFODALOVCHI MAQOLLARDA KONNOTATSIYA

Ernazarova Shahnoza Ergash qizi

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

Magistratura bo'limi Lingvistik fakulteti 2-bosqich talabasi

missshahnoza1992@gmail.com

Tel: (94)0558792

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek xalq maqollarida qaysi hislatlar yaxshilik sifatida, qaysilari yomonlik sifatida ko'rilishi, shuningdek so'zlarda konnotativ ma'no, denotativ ma'no turlari haqida fikr yuritildi. Shuningdek ingliz va o'zbek tilidagi yaxshilik va yomonlik haqidagi maqollar tahlil qilinib, maqollardagi konnotativ ma'no anglatgan so'zlarning denotativ ma'nosi va maqolda berilgan ma'nosi o'zaro taqqoslandi.

Kalit so'zlar: maqol, yaxshilik, yomonlik, denotative, konotativ.

THE CONNOTATIVE MEANING OF PROVERBS ABOUT GOODNESS AND EVIL

Annotation: This article analyses which virtues are promoted as good and which are portrayed as harmful. Additionally, the article discusses the connotative and denotative meanings of the nouns. It also examines proverbs about kindness and evil in English and Uzbek, as well as comparing the terms used in the proverbs with connotative meaning.

Key words: Proverbs, goodness, evil, connotative, denotative.

КОННОТИВНЫЙ ЗНАЧЕНИЕ ПОСЛОВЦИЙ О ДОБРЕ И ЗЛЕ

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируется, какие добродетели пропагандируются как хорошие, а какие изображаются как вредные. Дополнительно в статье рассматриваются коннотативные и денотативные значения существительных. Также рассматриваются пословицы о добре и зле на английском и узбекском языках, а также сравниваются термины, используемые в пословицах, имеющие коннотативное значение.

КЛЮЧЕВЫЕ ТЕРМИНЫ: ПОСЛОВИЦЫ, ДОБРО, ЗЛО, КОННОТАТИВ, ДЕНОТАТИВ.

Kirish

Maqollar xalq donishmandligining belgisidir. Har bir maqol shu xalqning ijod mahsuli, uni yaratgan xalq timsoli, milliy-ma'daniy merosining belgisi hisoblanadi. Har bir xalq maqollarida tug'ilgan makonni sevish, mehnatsevarlik, to'g'ri so'zlik, yaxshilik va yomonlik qilmaslik kabi fazilatlar aks ettirilgan.

Bizning ushbu maqolamiz yaxshilik va yomonlikni ifodalovchi maqollarni o'rganishga qaratilgan hisoblanadi. Umumiy qilib olganda barcha xalqlar maqollar to'plamida yaxshilik va yomonlik maqollariga ko'plab misollar topishimiz mumkin. Maqollarni ko'rib chiqish davomida ingliz va o'zbek tilidagi maqollarning tarjimasini va ekvivalentini o'rganib chiqamiz.

Biz doim qiladigan ishlarimizni yaxshi yoki yomon xususiyatga ajratgan holda baho beramiz. Ba'zi bir ishlarni jamiyat tomonidan yomon deb hisoblansa, bu ishlarni qilmaslikka undaymiz, yaxshi deb qabul qilingan ishlarni esa qilishga da'vat etamiz. Ingliz va o'zbek xalqlarida uchraydigan yaxshilik va yomonlik "Yaxshi" va "yomon" tushunchalari qadriyat yo'nalishlarini belgilovchi, "yaxshi-yomon" axloqiy qarama-qarshiligini ifodalovchi, umuminsoniy qadriyatlar va milliy til ongining xususiyatlarini sintez qiluvchi asosiy lingvomadaniy tushunchalardir, shuning uchun bunday tushunchalarni noaniqlik tufayli tavsiflash ancha qiyin. Inson ongi, axloqi va dunyoqarashida ezgulik va yomonlik markaziy o'rin tutadi. Ingliz maqollarida ezgulik ko'pincha halollik, mehribonlik, saxovatpeshalik, to'g'rilik kabi fazilatlar bilan bog'langan bo'lsa, yovuzlik yolg'on, ochko'zlik, yovuzlik, buzuvchi kabi fazilatlarni o'zida mujassam etgan. Ushbu axloqiy qarashlar ingliz maqollarida o'rnatilgan ma'daniy qadriyatlar, axloqiy tamoyillar va ijtimoiy normalarni ta'kidlaydi. Ingliz maqollari yaxshilik va yovuzlik bilan bog'liq bo'lgan keng ko'lamlil mavzularni ya'ni, ular yaxshi xulq-atvorning mukofotlaridan axloqiy qonunbuzarliklarning xavf-xatarlarigacha bo'lgan mavzularni o'z ichiga oladi. Hikmatlar inson tabiati, munosabatlari va axloqiy qarorlar qabul qilishning murakkab jihatlari haqida abadiy tushuncha beradi.

Maqollarning mintaqalar, tarixiy davrlar va ijtimoiy sharoitlarga qarab o'zgarishi til va madaniyatning dinamik xususiyatini aks ettiradi. Maqollarda axloqiy haqiqatlar va umuminsoniy tamoyillarni ifodalash uchun jonli tasvirlar, majoziy til va ramziy tasvirlardan foydalaniladi. Ingliz maqollaridagi ezgulik va yovuzlik haqidagi ramziy ma'lumotlar ularning ma'nolariga chuqurlik va rezonans qo'shib, mulohaza yuritish, talqin qilish va axloqiy idrok etishga chorlaydi. *“Actions speak louder than words”*, *“The road to hell is paved with good intentions”* kabi metaforalarda kuchli obrazlar uyg'onadi, axloqiy mulohazalar va insoniy xulq-atvorning murakkabliklari tasvirlanadi.

"Yaxshi - yomon" tushunchalari inson ongining falsafiy kategoriyalaridir. O'z ichiga olgan bu universal tushunchalar fazilat va yomonlik g'oyasi har qanday odamgaa xosdir. Yaxshilik va yomonlik tushunchasi boshqa falsafiy tushunchalar qatori ingliz va o'zbek xalqlari maqollari tilida ham o'z aksini topgan bo'lib, bu ularning mentalitetidagi farq va xususiyatlarni ko'rsatadi. "Yaxshilik" va "yomonlik" tushunchalarining mazmunini belgilovchi omillar etnos xulq-atvorining ijtimoiy va madaniy stereotiplarida aks ettirilgan qadriyatlardir." [1] Lug'atlarda yaxshilik va

yomonlik tushunchasiga quyidagicha ta’rif berilgan: “Yaxshilik eng umumiy tushunchalaridan biri va eng muhim kategoriyalaridan biri bo’lib, o’zining yovuzlik bilan qarama-qarshilikning eng umumlashgan shakli bo’lib, ijobiy va salbiy axloqiy ma’noga ega, ya’ni bu tushunchalar bir-biriga ziddir. Yaxshilik tushunchasida kishilar o’zlarining eng umumiy manfaat va intilishlarini, kelajakka bo’lgan istak va umidlarini ifodalaydilar...” Lug’atda yovuzlik “...axloqiy ong tushunchasi, ya’ni axloqsizlik g’oyasining eng umumiy ifodasi bo’lib xizmat qiladi, axloq talablariga zid” deb tarif berilgan.

Yaxshilik va yomonlik axloqiy kategoriyalardir. Yaxshilik va yomonlik kategorik tushunchalardir.¹ Shuni ta’kidlash kerakki, "yaxshilik va yomonlik" tushunchasi bilan bog’liq maqollarni ikkita katta guruhga bo’lish mumkin. Bu maqollar bilan bog’liq, bir tomondan, umumlashgan falsafiy g’oya bilan, ikkinchi tomondan, bu tushunchalarning yanada o’ziga xos mazmuni bilan. Ya’ni, insonning yaxshi va yomon fazilatlarini. Yaxshi fazilatlar: mehribonlik, halollik, vijdon, adolat; yomon fazilatlar: hasad, shaxsiy manfaat, yomon obro’ va boshqalar. Yaxshilik - bu ijobiy axloqiy ma’noga ega bo’lgan, axloq talablariga javob beradigan barcha narsalarni birlashtirgan axloq kategoriyasi, va yomonlikka qarshi turadi. Ya’ni, yaxshilik, agar shaxsning harakatlari unga uning atrofdagilariga foyda beradi. Yovuzlik o’z mazmuniga ko’ra yaxshilikka qarama-qarshi bo’lgan, ifodalangan axloq kategoriyasidir. Yomonlik axloq talablariga zid bo’lgan axloqsizlik g’oyasi va jazoga loyiqdir. Bu salbiy axloqiy fazilatlarining umumiy mavhum tavsifidir. Ya’ni, odam o’z xatti-harakati bilan o’ziga va boshqalarga zarar etkazishi yomonlikdir.

Barcha xalqlarning maqollari bizni ezgulikka, munosib xulq-atvorga, odob va mehnatkashlikka chorlaydi. Aksariyat maqol va matallarda umuminsoniy qadriyatlar, tushunchalar, dunyoqarash ifodalangan. Ammo ularning ba’zilari bizga etnosning xalqning turmush tarzi, mentaliteti, tarixi, madaniyati, etnik xotirasi bilan bog’liq bo’lgan milliy o’ziga xos xususiyatlarini ko’rsatadi. Etnik xotira uzoq muddatli bo’lib, etnik guruhning madaniyati, hayoti, qadriyatlarini va axloqining o’ziga xos xususiyatlari unga bog’liq.

G.A. Madmarova shunday yozadi: “Insonning madaniyati va bilimi qanchalik yuqori bo’lsa, u madaniyatlararo muloqotga shunchalik ochiq bo’ladi. O’z madaniyatingizga, tilingizga hurmat va muhabbat boshqa madaniyat va tillarga ham xuddi shunday munosabatni keltirib chiqaradi.”² Shunday qilib, ma’naviy qadriyatlarimiz va tilimizni e’zozlagan holda, milliy o’zligimizni asrab-avaylash,

¹ Pechagina, T. V. (2011). Good and Evil as Categorical Concepts. Bulletin of the Chelyabinsk State University, No. 11, 99-101.

² Madmarova, G. A. (2016). Reflection in the Language of the Nationally Specific Characteristics of the People. Actual Problems of the Humanities and Natural Sciences, No. 1-1, 141-144.

paremiyalarda yaqqol namoyon bo‘ladigan boshqa xalqlarning madaniy an‘analarini hurmat qilishni o‘rganamiz.

Metodlar

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida mantiqiylik asosida lingvistik tahlil va chog‘ishtirma metodidan keng foydalanildi. O‘zbek va ingliz xalq maqollarida yaxshilik va yomonlik xususiyatlarini qanday so‘zlar bilan ifodalanganligining qisqacha tahlil olib borildi. Chog‘ishtirma metod asosida ingliz maqollari va o‘zbek xalq maqollarida so‘zlarning lug‘aviy ma‘nosi va maqolda qo‘llanilgan ma‘nosi o‘rganib chiqildi.

Adabiyotlar tahlili Adabiyotlar tahlili

Ushbu maqola uchun Fannasyta F. R Matindas, Nurmin Samola, Tirza Kumayas muallifligi asosida “Denotative and connotative meaning in English proverbs(A semantic study)” maqolasi metodologik manbaa sifatida foydalanildi. Bundan tashqari Tseeva, Z.A. “ The Concepts “Good”, “Evil” as Values Reflected in the Norms of Behavior of the Circassians and the British” maqolasi, Pechagina, T.V. tomonidan yozilgan “Good and Evil as Categorical Concepts” maqolalari ham o‘rganilib, keng miqyosda tahlil qilib chiqildi.

Natijalar va muhokama

Ushbu maqolada yaxshilik va yomonlikni anglatgan maqollardagi konnotativ ma‘noni anglatgan so‘zlarni ko‘rib chiqamiz. Dastavval so‘zlarning konnotativ va denotativ ma‘nosi haqida ma‘lumot beradigan bo‘lsak, so‘zning denotativ ma‘nosi deganda so‘zlarning lug‘aviy ma‘nosi tushunilib, lug‘atlar berilgan ma‘nosi tushuniladi. So‘zlarning konnotativ ma‘nosi deganda esa so‘zning ko‘chma ma‘noda ishlatilishi tushuniladi va bu ma‘no asosida so‘zda ta‘sirchanlik oshirilishiga ko‘maklashadi va so‘zlarga ijobiy yoki salbiy baho beriladi.

Udofot "Denotativ ma'no so'z yoki iboraning oddiy lug'atdagi kundalik ma'nosidir, denotativ qo'llanishda so'zlar narsaga ishora qiladi va faktik o'zgaruvchan vaziyatga ishora qiladi" dedi.³

Jefri Leechning "Semantik -Ma'noni o'rganish" asarida ta'kidlashicha, "Konnotativ ma'no so'z kontseptual mazmunidan yuqori bo'lgan iboraning kommunikativ qiymatidir. Bu so'zning oddiy ishorasidan tashqariga chiqadigan va haqiqiy dunyoda uning atributlariga ishora qiladi".⁴

Yuqoridagi ta'riflarga asoslanib, denotativ va konnotativ ma'no o'rtasida sezilarli farq borligini bilishimiz mumkin. Konnotativ ma'no bizga so'zlar, gaplar yoki iboralarda yashiringan ma'noni aytib berishi mumkin. Ingliz maqollari odatda denotativ va konnotativ ma'noga ega bo'lgan so'zlardan foydalanadi. Meider maqolni

³ Udofot, I.M. (1999). English Semantics. Ugo Nigeria: Schoolar Press (Nig) Ltd.

⁴ Leech, G. N. 1974. Semantics. Harnondworth: Penguin.

shunday ta'riflagan “Xalqning hikmat, haqiqat, axloq va an’anaviy qarashlarni majoziy, qat’iy va esda qolarli shaklda o‘z ichiga olgan va avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan qisqa, umume’tirof etilgan jumlasidir.” U ushbu ta’rifga ishora qiluvchi ba’zi maqollarga ham ishora qiladi. masalan, maqollar; “Maqol – tajriba farzandi”, “Maqol – ko‘chaning hikmati”, “Maqol – to‘g‘ri so‘z.”⁵

N1	<i>X ...better than Y;</i>
Inglizcha	<i>A bad excuse is better than none</i>
O‘zbekcha tarjimasi	<i>Yomon uzr yo'qdan ko'ra yaxshiroqdir</i>
O‘zbek ekvivalenti	<i>Yaxshi gap bilan ilon inidan chiqar, Yomon gap bilan musulmon dinidan.</i>

Ushbu maqolda “bad” so‘zi konnotativ ma’noga ega. Bu uzrning xohlanmasdan aytilganligini anglatadi, bu uzr yaxshi bo'lmasa ham, hech qanday bahona bo'lmagani ma'qulroq ekanligini ko'rsatadi. Bu yerdagi ma'no har qanday bahona, uning chin dildan aytilmasa ham, ma'lum vaziyatlarda qandaydir qimmatga ega ekanligini ko'rsatadi. "Yomon" so'zining denotativ ma'nosi sifatsiz, yoki me'yorlarga ko'ra munosib bo'lmagan narsaga ishora qiladi. Umuman olganda, "yomon" yaxshi yoki qulay bo'lmagan narsani tasvirleydi. Bu maqolning o‘zbek tiliga ekvivalenti esa har qanday yomon insonni ham yaxshi gap bilan yaxshilikka chorlashi mumkin deb talqin qilinadi.

N2	
Inglizcha	Life is given for good deeds.
O‘zbekcha tarjima	Umr yaxshi amallar uchun beriladi.
O‘zbekcha ekvivalenti	<i>La'nat yog'diruvchi bo'lma, Rahmat eshituvchi bo'l.</i>

Bu maqolda “berilgan” so‘zi konnotativ ma’noni anglatadi. Uning so'zma-so'z ta'rifi biror narsani berish harakatini nazarda tutsa-da, bu kontekstda "berilgan" maqsad, niyat yoki ilohiy in'omni anglatadi. Ushbu maqolda gap hayotning maqsad yoki ma'nolaridan biri ijobiy harakatlar bilan shug'ullanish, o'zgalar va atrofimizdagi olam farovonligiga hissa qo'shish ekanligini anglatadi. Bu nuqtai nazar ko'pincha mehribonlik, rahm-shafqat va altruizmni ta'kidlaydigan axloqiy va axloqiy

⁵ Meider, W. Dundes, A. (1985). The Wisdom of Many: Essays on the Proverb. New York: Garland.

tamoyillarga mos keladi. O‘zbek maqolidagi ekvivalentida esa yomonlik qilma yaxshilik qil degan ma’no berilgan.

N 3	<i>He who...,....</i>
Inglizcha	<i>The good head will feed the whole village, but the bad one will drive himself into the coffin.</i>
O‘zbekcha tarjimasi	<i>Yaxshi bosh butun qishloqni boqadi, yomon esa o'zini tobutga haydaydi.</i>
O‘zbekcha ekvivalenti	<i>Yaxshi bilan yurdim, Yo'limni topdim. Yomon bilan yurdim, Go'rimni topdim.</i>

Berilgan maqoldagi “good” va “bad” konnotativ ma’noli so‘zlardir. Ular sub'ektiv talqinlarga ega va individual yoki madaniy nuqtai nazarga asoslangan ijobiy yoki salbiy fazilatlarini nazarda tutadi. Bu maqol dono yoki malakali rahbar ("yaxshi bosh" deb ataladi) butun jamiyatni ta'minlashi va uning farovonligini ta'minlashi mumkinligini ko'rsatadi. Aksincha, qobiliyatsiz yoki ahmoq rahbar ("yomon" deb ataladi) nafaqat o'ziga, balki uning rahbarligi ostidagilarga ham zarar etkazishi mumkin, bu esa o'zini halokatga olib kelishi yoki halok bo'lishiga olib kelishi mumkin ("o'zini tobutga haydash").

N4	
Inglizcha	<i>Evil must sometimes be met with violence, but the only antidote is love.</i>
O‘zbekcha tarjima	<i>Yovuzlikni ba'zan zo'ravonlik bilan kutib olish kerak, ammo yagona davosi bu sevgidir.</i>
O‘zbekcha ekvivalenti	<i>Yomonlikka yaxshilik er kishining ishidir, Yomonlikka yomonlik har kishining ishidir.</i>

Ushbu maqoldagi “*violence*” va “*love*” so‘zlari konnotativ ma’nolarni ifodalaydi. "Zo'ravonlik" tajovuzkorlik, kuch va mojaroni anglatadi va yovuzlikka qattiq yoki kuchli javob berishni taklif qiladi. "Sevgi" esa rahm-shafqat, mehribonlik va hamdardlikni ifodalaydi. Bu yovuzlikka qarshi turish uchun yanada rahmdil va kechirimli yondashuvni nazarda tutadi. Bu maqol shuni ko'rsatadiki, yovuzlikka kuch yoki tajovuz bilan qarshi turish zarur bo'lib tuyulishi mumkin bo'lsa-da, oxir oqibat, yovuzlikka eng kuchli va o'zgartiruvchi javob sevgi orqali va hamdardlik. Bu

zo'ravonlik davrlarini davom ettirishdan ko'ra, mojaro va noto'g'ri ishlarni hamdardlik, tushunish va kechirim bilan hal qilish muhimligini ta'kidlaydi.

N5	
O'zbekcha	Ahmoq qarimas, Qarisa ham, ahmoqligi arimas
Inglizcha ekvivalent	Fool like an old fool

Ushbu o'zbek xalq maqolida “ahmoq” so'zi konnotativ ma'noda qo'llanilgan. Bu so'z asosida ahmoq odam nazarda tutilgan bo'lib, shaxslashtirish asnosida maqolga yanada aytilish va tushunish oson holda qo'llanilgan.

Xulosa

Maqollar har bir millat urf-odatlarini, diniy va dunyoviy qarashlari va yashash sharoiti haqida ma'lumot beruvchi muhim manba hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tilidagi yaxshilik va yomonlik haqidagi maqollarni tahlil qilganimizda, mavzu jihatdan juda ham o'xshash ekanligiga amin bo'ldik. Ya'ni yaxshilik sifatida halollik, mehribonlik, saxovatpeshalik, to'g'rilik kabi fazilatlar bilan bog'liq maqollar berilgan bo'lsa, yomonlik esa yolg'on, ochko'zlik, yovuzlik, buzuqlik kabi fazilatlarni o'zida mujassam etgan.

Maqollarni tahlil qilish asnosida ko'p maqollarda so'zlarning konnotativ ma'nosi qo'llanganligiga duch keldik. Ushbu maqollardagi so'zlarning konnotativ ma'nosi maqollarni ta'sirchanlini oshishiga, yanada tushunarli bo'lishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Tseeva, Z. A. (2012). The Concepts “Good”, “Evil” as Values Reflected in the Norms of Behavior of the Circassians and the British. *Theory and Practice of Social Development*, No. 4, 399-401
2. Pechagina, T. V. (2011). Good and Evil as Categorical Concepts. *Bulletin of the Chelyabinsk State University*, No. 11, 99-101.
3. Madmarova, G. A. (2016). Reflection in the Language of the Nationally Specific Characteristics of the People. *Actual Problems of the Humanities and Natural Sciences*, No. 1-1, 141-144.
4. Udofot, I.M. (1999). *English Semantics*. Ugo Nigeria: Scholar Press (Nig) Ltd.
5. Leech, G. N. 1974. *Semantics*. Harmondworth: Penguin.
6. Meider, W. Dundes, A. (1985). *The Wisdom of Many: Essays on the Proverb*. New York: Garland.
7. Fannasyta F. R Matindas, Nurmin Samola, Tirza Kumayas (2020) DENOTATIVE AND CONNOTATIVE MEANINGS IN ENGLISH PROVERBS (A SEMANTIC STUDY) *Journal of English, Culture, Language, Literature, and Education* published by English Education Department Faculty of Languages and Arts, Universitas Negeri Manado, Vol. 8 No. 1, pp. 32-53